

Matriarcats

Matriarcados

Matriarchies

Anna Boyé Fotografies i text

L'illa de les dones
La isla de las mujeres
The island where women reign

6 a 43

La terra de les filles
La tierra de las hijas
The land of daughters

44 a 81

Les poderoses dones de Juchitán
Las poderosas mujeres de Juchitán
The powerful women of Juchitán

82 a 125

— |

| —

— |

| —

Hi va haver un temps en què la societat estava organitzada en grups matriarcals. Els antropòlegs encara avui debaten sobre el tema. En tot cas, després de mil·lennis de domini patriarcal, encara perduren vestigis d'aquell passat.

Matriarcats és una exploració personal per algunes d'aquestes comunitats en què les dones manen, organitzen les feines i disposen el compliment de la llei. La seva saviesa és respectada per tots i són admirades per la valentia que mostren a l'hora de prendre decisions. Amb elles, els homes se senten segurs i protegits.

És com si aquests col·lectius haguessin sobreviscut per passar el relleu a una societat moderna que ha situat de nou la dona en el centre de la vida.

Hubo un tiempo en que la sociedad estaba organizada en grupos matriarcales. Los antropólogos todavía discuten sobre el tema. En cualquier caso, después de milenios de dominio patriarcal, han llegado hasta nosotros vestigios de aquel pasado.

Matriarcados es una exploración personal por algunas de estas comunidades en que las mujeres mandan, organizan el trabajo y disponen el cumplimiento de la ley. Su sabiduría es respetada por todos y son admiradas por la valentía que muestran a la hora de tomar decisiones. Con ellas, los hombres se sienten seguros y protegidos.

Es como si estos colectivos hubiesen sobrevivido para pasar el testigo a una sociedad moderna que ha situado de nuevo a la mujer en el centro de la vida.

There was a time when society was organised in matriarchal groups. Anthropologists are still arguing about this. In any case, despite thousands of years of patriarchal domination, vestiges of that past have survived until our days.

'Matriarchies' is a personal exploration of some of these communities in which women rule, organise work and ensure compliance with the law. Their wisdom is respected by all and they are admired for the courage they show when it comes to taking decisions. With them, men feel safe and protected.

It is as if these communities had survived in order to pass on their experience to a society whose cultural values have placed women, once more, at the centre of life.

L'illa de les dones

Arxipèlag de les Bijagos Guinea Bissau

A l'illa d'Orango Grande, a l'arxipèlag de les Bijagós, davant la costa de Guinea Bissau, hi ha una terra on les dones tenen tot el poder, on s'organitzen en associacions que gestionen l'economia, el benestar social i la llei. Són elles les qui imposen sancions, dirigeixen, aconsellen, distribueixen i se les respecta com a senyores absolutes de la casa i de la terra. Només es recorre als homes per al guaret dels camps, la caça de la mona i la pesca

A Etiogo el gall canta tres vegades: a les tres de la matinada, a les quatre i a les sis. Després el temps s'esvaeix i hom queda pres del cel de palmeres, el mar de plantes aquàtiques de tarrafe i la terra vermella dels poblats. Es fa clar i l'anacard s'omple de centenars d'ocells catho, que, amb l'arribada de les pluges, hi fan el niu. Una llum blanca ho il·lumina tot.

La Quinta s'estira. Cal sortir aviat per recol·lectar el cajou, separar la llavor que canviarà per arròs, matxucar la fruita i esperar que fermenti el suc per fer-ne vi. També haurà de decidir la sembra, organitzar la feina del seu marit Estevo i tenir cura dels seus tres fills: en Lierson, de 8 mesos, la Fidelia, de 9 anys i la Ja, de 6.

La Quinta Augusto té 26 anys i és la presidenta de l'Associació de Dones d'Etiogo, que es reuneix cada 15 dies per parlar dels problemes del poblats. L'Estevo, el marit de la Quinta, és el secretari de l'associació i escriu en una llibreta les demandes que li dicten les dones: "Necessitem ajuda externa -anota l'Estevo- per comprar una barca que permeti comercialitzar les estores que elaborem i els productes dels nostres horts. Una canoa segura costa dos milions de francs sefa (3.000 euros). També necessitem xarxa metàl·lica per tancar

els horts, bótes de goma per protegir-nos de les serps, aixades, catanes, rastells i medicaments per a la malària i altres malalties".

La Quinta i l'Estevo fa vuit anys que viuen plegats en dues cabanyes, una fa d'habitatge i l'altra, de magatzem. Tenen un jardí tancat per protegir-se de les serps i tres horts on hi conreen mandioca, iuca, fesols i batates. De l'Estevo, a la Quinta li agrada la seva força física, la seva tendresa i el seu sexe: "Qui no practica l'amor, no és feliç...". I de la Quinta, l'Estevo en destaca la intel·ligència i la responsabilitat: "Sap moltes coses de la vida, m'aconsella, no em fa passar gana. Jo sempre treballo per ajudar-la. Sóc un home satisfet".

Però l'Estevo és molt gelós i fa poc va descobrir que la seva estimada tenia un "enamorat", en Januario, a qui preparava el menjar amorosament... No obstant això, l'Estevo també va dormir amb tres amants diferents en el seu darrer viatge a Imbone. Va haver d'intervenir un consell d'ancianes del poblats per a la reconciliació. La Quinta creu fermament que "els homes són inferiors a les dones en tot", i que el dia que es cansi del seu marit, li dirà que se'n vagi i es quedarà amb la casa, amb la terra i amb els fills.

L'arxipèlag de les Bijagós, amb palmerars, sabanes arbustives, gran quantitat d'aus aquàtiques migratòries, tortugues, hipopòtams i cocodrils, és considerat Reserva de la Biosfera. Tanmateix, els seus habitants han de lluitar molt dur per tirar endavant. La població, d'uns 33.000 habitants, està repartida en cinc illes que formen Orango Grande: Orango, Imbone, Canogo, Meneque i Orangozinho. Viuen en cabanyes de fang vermell i sostre de palla, sense llum elèctrica ni aigua corrent. L'assistència mèdica és pràcticament inexistent.

L'aïllament geogràfic i el seu caràcter desconfiat, secretista, poc amic de les visites d'estrangers i gelós de les seves tradicions animistes, els ha permès conservar una societat amb estructures matriarcals.

"A la terra dels Bijagós, l'expressió 'sexé feble' no s'adiu en absolut amb els habitants femenins d'Orango", relata l'antropòleg alemany Hugo Adolf Bernatzik en la seva obra 'Al regne dels Bijagós', després de visitar la zona, al començament del segle passat. "Aquí és la noia qui escull l'home: tot just quan entra a la pubertat col·loca un plat gran amb arròs sense condimentar davant la casa del seu elegit. Si el jove està disposat a acceptar l'ofertament de la noia, ho manifesta de la manera més senzilla: es menja l'arròs. En acceptar, el jove se'n va a viure amb la noia a la cabanya que ella aixecarà i la parella queda casada... fins que l'esposa, un bon dia, tregui a la porta de la cabanya les pertinences del marit, gest que li indicarà que ja no està disposada a tolerar durant més temps el jou de la comunitat matrimonial."

A la Segunda se li omple la mirada d'esperança. "Si tinguéssim una canoa, exportaríem les estores teixides amb nervadura de palma i comercialitzaríem els productes de l'horta. No hi

hauria pobresa", sentència la Segunda da Silva, la dona més admirada d'Amburucu, el poblat més proper. Segunda la bella, la forta, de qui tots els homes s'enamoren. La Segunda té molts amants. El seu marit, en Ronisio, l'adora i no s'atreveix a tenir altres dones per por que ella li ordeni que marxi.

A l'Àfrica, en l'època arcaica, la dona ocupava un estatus elevat i el clan familiar era matriarcal. Al segle I, Diodor ja va escriure: "... els marits africans i egipcis havien d'obeir la dona en tot". I els antropòlegs coincideixen en el fet que diverses regions de l'Àfrica occidental i la major part dels pobles bantús són de tendència matrilineal, i molts d'ells practiquen alguna modalitat de matrimoni matrilineal, en el qual l'home viu a casa de la dona. Aquest és el cas d'en José, que viu amb la Cesaltina Dureno i tota la seva parentela. En José diu que la seva sogra l'humilia i el tracta de males maneres, per això beu tant i es passa el dia dormint a la cabanya. Però la Cesaltina assegura que "ell no l'ajuda en les feines de l'hort i sempre està borratxo...".

En l'actualitat, els Bijagós són la memòria d'aquestes formes socials que el "progrés" ha fet desaparèixer en la majoria de països. "Les societats matriarcals africanes han evolucionat cap al patriarcat pressionades per la civilització", considera el lingüista Luigi Scantamburlo, autor d'un diccionari i d'una gramàtica de la llengua criolla que es parla al país. "Els europeus patriarcals sempre van afavorir les relacions amb els homes, propiciant la patriarcalització de les societats".

En Neto va tenir una dona, però allò ja es va acabar. La Julia Cardoso el va fer fora de casa seva. Ara viu amb el seu cunyat, l'Abel. En Neto da Silva, en Yoangina Enato, en Joaquina, en Luís, en

Pascual Tepal i la resta d'homes es reuneixen cada dia a la platja per beure vi de palma. En aquesta època de pluges és perillós recollir-lo, perquè el tronc de la palma rellisca i a la capçada hi habita la cobra verda kakuba, la picadura de la qual és mortal. Però en Neto, el capità Neto, com tots l'anomenen, és valent i sap esquivar les serps. Amb un matxet fa una incisió a prop de la fulla de palma, a vint metres del terra i omple un bidó. "Nindo (Déu) va crear l'home per extreure el fruit de la palma, netejar els camps, caçar el macaco, pescar i donar suport en tot a la dona", confessa en Neto. "Perquè ella és més forta i intel·ligent, i encara que a nosaltres ens agradaria manar i organitzar, no ens sentim prou capaços per ser 'el cap de família'. És la tradició, un costum dels nostres avantpassats. Sempre ha estat així..."

La marea està alta. Al costat del mar els homes es distreuen organitzant baralles. Ara en Neto i en Pascual són els contrincants. "La lluita consisteix a agafar-se l'un a l'altre pels testicles i empènyer cap avall, així l'home perd tota la força", explica en Pascual. És un joc dolorós que dura pocs minuts; finalment és ell qui cau derrotat. En Neto, el vencedor, va a buscar vi per als més vells i tots beuen. Avui han consumit dos bidons, que en total sumen 35 litres. Els homes surten a pescar a peu camuflats amb fulles de tarrafe, i amb una petita xarxa agafen tainhes i bentanes. La pesca s'organitza en dos grups. Un d'ells fa sarau per desviar els peixos cap a l'altre. "Cal aconseguir una bona pesca, perquè si no les dones s'enfaden i ens agafen pels genitals fins a fer-nos perdre l'energia..."

Avui totes les dones de la tabanca (poblat) es reuneixen per deliberar sobre el judici d'en Nené Pereira, que va pegar el seu germà en una baralla. Només elles poden instituir la llei. Als homes, se'ls manté al marge. L'Estevo explica el que va succeir:

"en Nené va renyar els seus nebots, va caure sobre el seu germà gran i va donar un cop de puny al germà petit. En Nené no es parla amb la família, està trist i borratxo; beu vi de cajou per oblidar les penes, que són moltes".

A Orango Grande ningú recorda un assassinat, ni els més vells, ni les baloberres, que són les dones que saben parlar amb els esperits dels avantpassats. Únicament es coneixen baralles com aquesta d'en Nené, que haurà de recollir la palla -treball propi de les dones- com a càstig pel seu mal comportament. També se l'assotarà amb una branca jove de poilao. Després tot s'oblida...

Guinea Bissau formava part de l'imperi de Mali quan els portuguesos van tenir el primer contacte amb les costes d'aquest país, l'any 1440. Però els bijagós no es van sotmetre al poder colonial fins al 1936. El règim de Salazar va centralitzar llavors el control administratiu i va instituir un sistema sever de treball forçat i d'impostos elevats. La independència, el 1974, no va suposar la fi dels problemes, sinó el principi d'altres de nous, com una guerra civil que ha fet de Guinea Bissau un dels països més pobres del món.

Però la vida continua. I aquest matí a Eticoga es reuneixen les baloberres. La Imaguey, la Na-Kru, la Jank Pai, la N'haden Pai i la Nhaenti celebren el ritu de Tallar la Palla: la cerimònia d'iniciació amb la qual les dones entren al món adult. És un acte secret: les noies aniran a la selva a tallar palla, que servirà per cobrir la baloba o temple i les ancianes els impartiran la saviesa dels avantpassats.

La Dominga no pot parlar, els esperits s'han encarnat en ella per instruir-la en el respecte als vells, en els costums, en la relació amb els

homes... La Dominga Cardoso jurarà dirigir la família, organitzar el treball, procurar el benestar i acreditar la llei. "Així ho vol Nindo, que viu al cel amb els difunts", diu. La jove haurà de respondre amb la seva vida i amb la dels seus fills en cas de trencar la promesa.

A Orango conviuen quatre clans: els Oraga, els Ogubane, els Oracuma i els Okinka. El nom del clan s'hereta de mares a filles. La població conserva, a més a més, els cognoms dels colonitzadors portuguesos. La Imaguey, del clan dels Okinka, serà la pròxima reina. És descendent de Pampa Kanyimpa (1910), la sobirana que va abolir l'esclavitud, va multiplicar els drets de la dona i va reunificar les illes d'Orango Grande. Va ser molt estimada pels Bijagós i respectada pels colonitzadors portuguesos durant la guerra de pacificació per tal de sotmetre les tribus natives. Va pactar la pau. Més tard hi va haver altres reines, com Eugènia Andanga, Carlhota Jaquen Guen i Julia Comenpe. Les baloberres sempre van ser les encarregades de seleccionar la reina, aconsellades pels esperits.

L'endemà són les festes de Kundere i la caravana ja porta retard. Tota l'escola ve pel camí d'Etiòpia; les dones van vestides amb la casaca tradicional, els homes caminen lluny, al darrere. Hi ha ball a la platja. Després, arròs amb macaco que l'Abel, el caçador, ha capturat amb dos gossos rossos. Un d'ells està ferit. "La mona era malvada i ha costat rematar-la", explica. Ja han netejat el peix i el vi de cajou, que fa afluir la llengua, està en una garrafa, a la fresca.

La Velita d'Amburucu, filla de la Segunda, que lluu trenes als cabells per a l'ocasió, es prepara per a la festa. És un ball tradicional en el qual només participen les dones. La Velita vol estudiar infermeria a Bissau i ser doctora. Li agradaria viure

a Lisboa, Espanya, Amèrica, Holanda o França i tornar a Cuntun per curar les malalties de la selva, tenir cura del seu fill Antonio, que va tenir amb un home de la capital, i dels seus pares. Té 17 anys.

A la Velita també li agrada la discoteca d'Eticoga, encara que hagi de travessar el riu de nit, que té dos noms segons des d'on es vingui. Allà les dones treuen a ballar els homes i ells se senten protegits perquè les joves són com les seves mares i els diuen el que han de fer. Sense elles no saben ballar. La Velita d'Amburucu, juntament amb la Julia, la Luisa, la Joaquina, la Zenaira, la Dulce, l'Enaida, la Finoka, l'Ita i la Virginia mouen els malucs i canten.

A totes els agrada ser dones en aquesta terra de dones, els agrada organitzar i manar. Tenen entre 16 i 20 anys i són fortes i intel·ligents. Algunes ja són mares, però totes elles pensen que mai no se sotmetran als homes, febles per naturalesa. Elles no tenen por de les serps, ni de la rajada verinosa, ni dels esperits dels avantpassats, ni de Nindo, que sempre les protegeix. Nindo, que va fer el món en set dies, que els va regalar Orango Grande, al canal del riu Geba, davant de les costes de Guinea Bissau.

La isla de las mujeres

Archipiélago de las Bijagos
Guinea Bissau

En la isla de Orango Grande, en el archipiélago de las Bijagós, frente a la costa de Guinea Bissau, hay una tierra donde las mujeres tienen todo el poder, donde se organizan en asociaciones que gestionan la economía, el bienestar social y la ley. Son ellas las que imponen sanciones, dirigen, aconsejan, distribuyen y se las respeta como dueñas absolutas de la casa y de la tierra. Sólo se recurre a los hombres para el barbecho de los campos, la caza del mono y la pesca.

En Etiogo el gallo canta tres veces: a las tres de la madrugada, a las cuatro y a las seis. Después el tiempo se desvanece y uno queda preso del cielo de palmeras, el mar de plantas acuáticas de tarrafe y la tierra roja de las aldeas. Amanece y el árbol de marañón se llena de cientos de pájaros catho, que, con la llegada de las lluvias, hacen su nido. Una luz blanca lo ilumina todo.

Quinta se despereza. Hay que salir pronto para recolectar el cajou, separar la semilla que trocará por arroz, machucar la fruta y esperar a que fermente el zumo para hacer vino. También deberá decidir la siembra, organizar el trabajo de su marido Estevo y cuidar de sus tres hijos: Lierson, de 8 meses, Fidelia, de 9 años y Ja, de 6.

Quinta Augusto tiene 26 años y es la presidenta de la Asociación de Mujeres de Etiogo, que se reúne cada 15 días para hablar de los problemas de la aldea. Estevo, el marido de Quinta, es el secretario de la asociación y escribe en una libreta las demandas que le dictan las mujeres: "Necesitamos ayuda externa -anota Estevo- para comprar una barca que permita comercializar las esteras que realizamos y los productos de nuestras huertas. Una canoa segura cuesta dos millones de francos sefa (3.000 euros). Necesitamos también

red metálica para vallar los huertos, botas de goma para protegernos de las serpientes, azadas, catanas, rastrillos y medicamentos para la malaria y otras enfermedades".

Quinta y Estevo llevan ocho años viviendo juntos en dos chozas, una de vivienda, otra de almacén. Tienen un jardín vallado para protegerse de las serpientes y tres huertos donde se cultiva mandioca, yuca, fríjoles y batatas. A Quinta le gusta de Estevo su fuerza física, su dulzura y su sexo: "Quien no practica el amor, no es feliz...". Y a Estevo de Quinta su inteligencia y responsabilidad: "Sabe de las cosas de la vida, me da consejos, no me hace pasar hambre. Yo trabajo siempre para ayudarla. Soy un hombre satisfecho."

Pero Estevo es muy celoso y hace poco descubrió que su amada tenía un "enamorado", Janeiro, al que preparaba amorosamente la comida... Sin embargo también Estevo durmió con tres amantes diferentes en su último viaje a Imbone. Tuvo que intervenir un consejo de ancianas de la aldea para la reconciliación. Quinta cree firmemente que "los hombres son inferiores en todo a las mujeres", y que el día que se canse de su marido, le dirá que se vaya y se quedará con la casa, con la tierra y con los hijos.

El archipiélago de las Bijagós, con palmerales, sabanas arbustivas, gran cantidad de aves acuáticas migratorias, tortugas, hipopótamos y cocodrilos, es considerado Reserva de la Biosfera. A pesar de todo, sus habitantes tienen que luchar muy duro para salir adelante. La población, de unos 33.000 habitantes, está repartida en cinco islas que conforman Orango Grande: Orango, Imbone, Canogo, Meneque y Orangozinho. Viven en chozas de barro rojo y techo de paja, sin luz eléctrica ni agua corriente. La asistencia médica es prácticamente inexistente.

El aislamiento geográfico y su carácter desconfiado, secretista, poco amigo de las visitas de extraños y celoso de sus tradiciones animistas, les ha permitido conservar una sociedad con estructuras matriarcales.

"En la tierra de los Bijagós, la expresión 'sexo débil' no cuadra en absoluto con los moradores femeninos de Orango", relata el antropólogo alemán Hugo Adolf Bernatzik en su obra *En el reino de los Bijagós*, después de visitar la zona a principios del siglo pasado. "Aquí es la muchacha la que elige al hombre: nada más entrar en la pubertad coloca un plato grande con arroz sin condimentar delante de la casa de su elegido. Si el joven está dispuesto a aceptar el ofrecimiento de la muchacha, lo manifiesta de la manera más sencilla: se come el arroz. Al aceptar el joven, éste se va a vivir con la muchacha a la choza que ella levantará y la pareja queda casada... hasta que la esposa, un buen día, saca a la puerta de la choza cuanto pertenece al marido, indicándole con ello que no sigue dispuesta a tolerar por más tiempo el yugo de la comunidad matrimonial."

A Segunda se le llena la mirada de esperanza. "Si nosotras tuviéramos una canoa,

exportaríamos las esteras tejidas con nervadura de palma y comercializaríamos la huerta. No habría pobreza", sentencia Segunda da Silva, la mujer más admirada de Amburuco, la aldea más cercana. Segunda la bella, la fuerte, de la que todos los hombres se enamoran. Segunda tiene muchos amantes. Su marido, Ronisio, la adora y no se atreve a tener otras mujeres por miedo a que ella le ordene marcharse.

En África, en la época arcaica, la mujer ocupaba un alto estatus y el clan familiar era matriarcal. En el siglo I, Diodoro ya escribió: "...los maridos africanos y egipcios debían obedecer a la mujer en todo". Y los antropólogos coinciden en que varias regiones de África occidental y la mayor parte de los pueblos bantúes son de tendencia matrilineal y muchos de ellos practican alguna modalidad de matrimonio matrilocal, en el que el hombre va a vivir a la casa de la mujer. Este es el caso de José, que vive con Cesaltina Dureno y toda su parentela. José dice que su suegra lo humilla y lo trata de malas maneras, por eso bebe tanto y se pasa el día durmiendo en la choza. Pero Cesaltina, su mujer, asegura que "él no la ayuda en el trabajo de la huerta y siempre está borracho...".

En la actualidad, los Bijagós son la memoria de estas formas sociales que el "progreso" ha hecho desaparecer en la mayoría de países. "Las sociedades matriarcales africanas han evolucionado hacia el patriarcado presionadas por la civilización", considera el lingüista Luigi Scantamburlo, autor de un diccionario y una gramática de la lengua criolla que se habla en el país. "Los europeos patriarcales favorecieron siempre las relaciones con los hombres, propiciando la patriarcalización de las sociedades".

Neto tuvo una mujer, pero aquello ya acabó. Julia Cardoso lo echó de su casa. Ahora vive

con su cuñado Abel. Neto da Silva, Yoangina Enato, Joaquino, Luís, Pascual Tepal y el resto de hombres se reúnen cada día en la playa para beber el vino de palma. En esta época de lluvias es peligroso recogerlo, porque el tronco de la palma resbala y en la copa anida la cobra verde kakuba, cuya picadura es mortal. Pero Neto, el capitán Neto, como le llaman todos, es valiente y sabe sortear a las serpientes. Con un machete hace una incisión cerca de la hoja de palma, a veinte metros del suelo y llena un bidón. "Nindo (Dios) creó al hombre para sacar el fruto de la palma, limpiar los campos, cazar el macaco, pescar y apoyar en todo a la mujer", confiesa Neto. "Porque ella es más fuerte e inteligente, y aunque a nosotros nos gustaría mandar y organizar, no nos sentimos con capacidad para ser 'el jefe de familia'. Es la tradición, la costumbre de nuestros antepasados. Siempre ha sido así..."

La marea está alta. Junto al mar los hombres se distraen organizando peleas. Ahora Neto y Pascual son los contrincantes. "La lucha consiste en cogerse el uno al otro por los testículos y tirar hacia abajo, así el hombre pierde toda la fuerza", explica Pascual. Es un juego doloroso que dura pocos minutos; finalmente es él quien cae derrotado. Neto, el vencedor, va a buscar vino para los más viejos y todos beben. Hoy han consumido dos bidones, que en total suman 35 litros. Los hombres salen a pescar a pie camuflados con hojas de tarrafe, y con una pequeña red cogen tainhas y bentanas. La pesca se organiza en dos grupos. Uno hace bullicio para desviar los peces hacia el otro. "Hay que conseguir buena pesca porque, de lo contrario, ellas se enfadan y nos agarran por los genitales hasta hacernos perder la energía..."

Hoy todas las mujeres de la tabanca (aldea) se reúnen para deliberar sobre el juicio a Nené Pereira, que pegó a su hermano en una pelea. Sólo

ellas pueden instituir la ley. A los hombres se les mantiene al margen. Estevo cuenta lo que sucedió: "Nené reprendió a sus sobrinos, cayó sobre su hermano mayor y le pegó un puñetazo a su hermano pequeño. Nené no se habla con la familia, está triste y borracho; bebe vino de cajou para alejar las penas, que son muchas".

En Orango Grande nadie recuerda un asesinato, ni los más ancianos, ni las baloberras, que son las mujeres que saben hablar con los espíritus de los antepasados. Únicamente se conocen peleas como esta de Nené, que deberá recoger la paja -trabajo propio de las mujeres- como castigo por su mal comportamiento. También se le azotará con una rama joven de poilao. Luego todo se olvida...

Guinea Bissau formaba parte del imperio de Mali cuando los portugueses tuvieron el primer contacto con las costas de este país, en el año 1440. Pero los bijagós no se sometieron al poder colonial hasta 1936. El régimen de Salazar centralizó entonces el control administrativo e instituyó un duro sistema de trabajo forzado y pesados impuestos. La independencia, en 1974, no supuso el fin de los problemas, sino el principio de otros nuevos, como una guerra civil que ha hecho de Guinea Bissau uno de los países más pobres del mundo.

Pero la vida continúa. Y esta mañana en Eticoga se reúnen las baloberras. Imaguey, Na-Kru, Jank Pai, N'haden Pai y Nhaenti celebran el rito de Cortar la Paja: la ceremonia de iniciación en la que las mujeres ingresan al mundo adulto. Es un acto secreto: las muchachas irán a la selva a cortar paja, que servirá para cubrir la baloba o templo, y las ancianas les impartirán la sabiduría de los antepasados.

Dominga no puede hablar, los espíritus se han encarnado en ella para instruirla en el respeto a los mayores, en las costumbres, en la relación con los hombres... Dominga Cardoso jurará dirigir a la familia, organizar el trabajo, procurar el bienestar y acreditar la ley. "Así lo quiere Nindo, que vive en el cielo con los difuntos", dice. La joven deberá responder con su vida y con la de sus hijos en caso de romper la promesa.

En Orango conviven cuatro clanes: los Oraga, los Ogubane, los Oracuma y los Okinka. El nombre del clan se hereda de madres a hijas. La población conserva, además, los apellidos de los colonizadores portugueses. Imaguey, del clan de los Okinka, será la próxima reina. Es descendiente de Pampa Kanyimpa (1910), la soberana que abolió la esclavitud, multiplicó los derechos de la mujer y reunificó las islas de Orango Grande. Fue muy querida por los Bijagós y respetada por los colonizadores portugueses durante la guerra de pacificación para someter a las tribus nativas. Pactó la paz. Más tarde hubo otras reinas, como Eugenia Andanga, Carlhota Jaquen Guen y Julia Comenpe. Las baloberras siempre fueron las encargadas de seleccionar a la reina, aconsejadas por los espíritus.

Al día siguiente son las fiestas de Kundere y la caravana ya lleva retraso. Toda la escuela viene por el camino de Etiogo, las mujeres van vestidas con el sayo tradicional, los hombres caminan lejos, detrás. Hay baile en la playa. Después arroz con macaco que Abel, el cazador, ha capturado con dos perros rubios. Uno de ellos está herido. "El mono era malvado y fue difícil rematarlo", cuenta Abel. Ya han limpiado el pescado y el vino de cajou, que hace aflojar la lengua, está en una garrafa, al fresco.

Velita de Amburucu, hija de Segunda, que luce trenzas en el pelo para la ocasión, se prepara

para la fiesta. Es un baile tradicional en el que sólo participan mujeres. Velita quiere estudiar enfermería en Bissau y ser doctora. Le gustaría vivir en Lisboa, España, América, Holanda o Francia y volver a Cuntun para curar las enfermedades de la selva, cuidar de su hijo Antonio, que tuvo con un hombre de la capital, y a sus padres. Tiene 17 años.

A Velita también le gusta la discoteca de Eticoga, aunque tenga que atravesar el río de noche, que tiene dos nombres según desde donde se venga. Allí las mujeres sacan a bailar a los hombres y ellos se sienten protegidos porque las jóvenes son como sus madres y les dicen lo que tienen que hacer. Sin ellas no saben bailar. Velita de Amburucu, junto con Julia, Luisa, Joaquina, Zenaira, Dulce, Enaida, Finoka, Ita y Virginia, mueven las caderas y cantan.

A todas les gusta ser mujeres en esta tierra de mujeres, les gusta organizar y mandar. Tienen entre 16 y 20 años y son fuertes e inteligentes. Algunas ya son madres, pero todas piensan que jamás se someterán a los hombres, débiles por naturaleza. Ellas no tienen miedo de las serpientes, ni del pez raya venenoso, ni de los espíritus de los antepasados, ni de Nindo, que siempre las protege. Nindo, que creó el mundo en siete días, que les regaló Orango Grande, en el canal del río Geba, frente a las costas de Guinea Bissau.

The island where women reign

Bijagos Islands
Guinea Bissau

The island of Orango Grande, in the Bijagos archipelago off the coast of Guinea Bissau, is a land where all power lies in the hands of the women. A land where they organise themselves into associations to run the economy and social welfare, and to administer the law. It is they who impose the penalties, who give the orders, who provide advice, and who are in charge of distribution; and they are respected as the absolute owners of both the home and the land. They only turn to their menfolk to tend the fields when they lie fallow, to hunt for monkeys and to fish.

In Etiogo the cock crows three times: at three in the morning, then at four and at six. After that one's sense of time fades away and one becomes a prisoner of the sky of palm trees, the sea of aquatic tarrafe plants and the red earth of the villages. Dawn breaks and the cashew tree is filled with hundreds of catho birds that, with the advent of rains, are making their nests. Everything is bathed in a white light.

Quinta stretches. She has to go out early to collect cajou (cashew nuts), to separate the kernels that she will barter for rice, to crush fruit and wait for the juice to ferment in order to make wine. She must also make a decision about the sowing, organise her husband Estevo's work and look after the three children: Lierson who is eight months, Fidelia who is nine years old, and Ja who is six.

Quinta Augusto is 26 years old and is president of the Etiogo Women's Association which meets once a fortnight to discuss the village's problems. Estevo, Quinta's husband, is the association's secretary and writes down in his notebook the demands that the women dictate to him: "We need help from outside" writes Estevo "to buy a boat that will enable us to

market the mats that we make and the produce of our orchards. A safe canoe costs two million sefa francs (3,000 euros). We also need wire netting to fence in the orchards, rubber boots for protection against snakes, hoes, billhooks, rakes, and medicines for malaria and other diseases".

Quinta and Estevo have lived together for eight years in two huts, one that they live in and the other which they use for storage. They have a garden which is fenced in to protect it from snakes, and three orchards where they cultivate cassava, yucca, beans and sweet potatoes. Quinta admires Estevo's physical strength, his gentleness and his sexual prowess: "If you don't make love, you won't be happy ...". And Estevo respects Quinta's intelligence and sense of responsibility: "She knows all about life, she gives me good advice, and she doesn't let me go hungry. I always try to help her by working. I am a contented man".

But Estevo is very jealous and he recently discovered that his beloved had a "beau" called Januario, for whom she was lovingly preparing food ... However, Estevo too had slept with three different lovers on his last trip to Imbone. The village council

of women elders to intervene to bring about a reconciliation. Quinta firmly believes that “men are inferior in every respect to women”. And the day she tires of her husband, she will tell him to be on his way and she will keep the house, the land and the children.

The Bijagos archipelago – with its palm groves, shrubby grasslands, huge numbers of migratory aquatic birds, turtles, hippopotamuses and crocodiles – is designated a Biosphere Reserve. Nevertheless, its inhabitants have to struggle very hard to survive and prosper. The population of approximately 33,000 is scattered over the five islands that make up Orango Grande: Orango, Imbone, Canogo, Meneque and Orangozinho. The people live in red mud huts with thatched roofs, with no electricity or running water. Medical assistance is practically nonexistent.

Geographical isolation and being by nature wary and secretive, with no great love for visiting strangers, and being highly protective of their animistic traditions, has resulted in their being able to preserve a society that is based on a matriarchal structure.

“In the land of the Bijagos, the expression ‘the weaker sex’ in no way befits the female inhabitants of Orango”, says the German anthropologist Hugo Adolf Bernatzik in his work “In the Land of the Bijagos”, after visiting the area at the beginning of the last century. “Here, it is the girl who chooses the man; as soon as she has reached puberty she places a large plate of unseasoned rice in front of the house of her chosen one. If the young man is willing to accept the proposal that she has made in this way, he indicates his consent in the simplest way possible; he eats the rice. When the young man accepts, he goes to live with the girl in the hut that she has built and the couple are considered married. . . until, one fine day, the wife takes whatever belongs to her husband to the door of the hut, and simply by doing so lets him know that

she is no longer willing to bear the yoke of marital life”.

Segunda’s face lights up with hope. “If we had a canoe. . . we would export the woven palm fibre mats, we would market the produce from our orchards. There would be no poverty” declares Segunda da Silva, the most admired woman in Amburucu, the nearest village. Segunda the beautiful, Segunda the strong. The one that all the men fall in love with. Segunda has many lovers. Her husband Ronisio adores her and dares not have any other women for fear of her ordering him to leave.

In Africa, in olden times, women enjoyed high status and the family clan was matriarchal. Even back in the first century, the writings of Diodorus indicated that: “. . . African and Egyptian husbands had to obey their women in all respects”. And anthropologists agree that in several regions of Western Africa and amongst most of the Bantu peoples there was a matrilineal tendency and in many cases they practised matrilocal marriage of some kind or another, in which the man would go to live in the woman’s house. Like José, who lives with Cesaltina Dureno and all her extended family. José says that his mother-in-law humiliates him and treats him badly and that is why he drinks so much and spends the day sleeping in the hut. But his wife Cesaltina claims that “he doesn’t help you with the work in the orchard and he’s always drunk. . .”

At the present time, the Bijagos are a living reminder of these social mores that “progress” has eradicated from most countries. “Under pressure from civilization, matriarchal African societies have evolved into patriarchal ones”, according to linguist Luigi Scantamburlo, author of a dictionary and grammar of the Creole language which is spoken in this country. “Patriarchal Europeans always favoured male-

dominated relationships, thus bringing about the patriarchalisation of societies”.

Neto had a wife, but they have already split up. Julia Cardoso threw him out of her house. Now he lives with his brother-in-law Abel. Neto da Silva, Yoangina Enato, Joaquino Luis, Pascual Tepal and the other men meet up every day on the beach to drink palm wine. At this time of the year in the rainy season it is dangerous to harvest it because the palm trunk is slippery and the green kakuba cobra whose bite is fatal, nests in its crown. But Neto, Captain Neto as everyone calls him, is brave and knows how to deal with snakes. With a machete he makes an incision near the palm frond at a height of twenty metres from the ground and fills up a cask. “The god Nindo created man to harvest palm fruit, to weed the fields, to hunt for monkeys, to fish, and to support women in all things”, admits Neto. “Because she is stronger and more intelligent, and although we would like to give the orders and be in charge, we don’t feel that we are capable of being ‘the head of the family’. It’s tradition, the custom of our ancestors. It has always been like this...”

It is high tide. On the shore the men amuse themselves by organising fights. Now Neto and Pascual are competing. “The fight is all about grabbing the other guy by the testicles and pulling down on them, which saps all his strength”, explains Pascual. It is a painful game that only lasts a few minutes and at the end he is the one who is defeated. Neto, the winner, goes off to search for wine for the elders and everybody drinks. Today they have got through two casks, which amounts to 35 litres in all. The men leave on foot to go fishing, camouflaged in tarrafe leaves and they catch tainhas and bentanas with a small net. The fishermen are organised into two groups. The first makes a lot of noise in order to chase the fish over to the second group. “You have to do a good job fishing,

otherwise the women get upset and grab us by the genitals and hold onto them until we lose all our energy...”

Today all the women of the tabanca (village) meet to discuss the case of Nené Pereira who hit his brother in a fight. Only the women can enforce the law. The men have to stand on the sidelines. Estevo recounts how things happened: “Nené told his nephews off, Nené jumped on his older brother, Nené punched his little brother. Nené is not on speaking terms with his family. Nené is sad and drunk, he drinks cashew wine to drown his sorrows, which are many”.

In Orango Grande nobody, not even the oldest amongst them or the baloberras, the women who can speak to the spirits of the ancestors, can remember a murder having been committed. Only fights like this one involving Nené are known of, and he will have to go and fetch straw – women’s work – as punishment for his behaviour. He will also be whipped with a young poilao branch. Later on everything will be forgotten...

Guinea Bissau formed part of the Mali Empire when the Portuguese first reached this country’s coast in 1440. But the Bijagos were not subjected to colonial power until 1936. The Salazar regime at that time centralised administrative control and instituted a tough regime of forced labour and heavy taxes. Independence in 1974 did not put an end to the problems; rather it created new ones, such as a civil war that has kept Guinea Bissau one of the poorest countries in the world.

But life goes on. And this morning in Eticoga the baloberras are having a meeting. Imaguey, Na-Kru, Jank Pai, N’haden Pai and Nhaenti are celebrating the ritual of Cutting the Straw: the initiation ceremony in which women enter the adult world. It is an act that

is carried out in secret: the girls will go to the forest to cut straw, which will serve to cover the baloba, or the temple, and the old women will pass the wisdom of the ancestors on to them.

Dominga cannot speak; the spirits have possessed her so as to teach her about respect to elders, customs and traditions, and about relationships with men... Dominga Cardoso will vow to run the family, to organise their work, to ensure their welfare, and to uphold the law. "These are the wishes of Nindo who lives in the heavens with the deceased", she says. The young woman will have to answer with her life and the lives of her children if she breaks her vow.

Four tribes live together in Orango: the Oraga, the Ogubane, the Oracuma and the Okinka. The tribal name is passed on from mother to daughter. The people also keep the surnames of the Portuguese colonisers. Imaguey, from the Okinka tribe, will be the next queen. She is a descendant of Pampa Kanyimpa (1910), the queen who abolished slavery, extended women's rights, and brought reunification to the Orango Grande islands. She was greatly loved by the Bijagos and respected by the Portuguese colonisers during the war of pacification to subjugate the native tribes. It was she who reached a peace agreement. Later on there were other queens, such as Eugenia Andanga, Carlhota Jaquen Guen and Julia Comenpe. It was always the Baloberras, counselled by the spirits, whose task it was to choose the queen.

The celebrations of Kunderere take place the following day and the procession is already late. The entire school of celebrants is coming along the Etiogo road, the women dressed in traditional robes, the men walking far behind. There is dancing on the beach. Later, rice with monkey, which Abel the hunter has captured with the help of his two light-haired dogs. One of them is injured. "The monkey was evil and it

was difficult to finish him off", says Abel. The fish has already been cleaned and the cashew wine that loosens the tongue is in a jug, out in the open.

Velita de Amburucu, Segunda's daughter, has her hair plaited for the occasion and is getting ready for the celebration. It is a traditional dance in which only the women take part. Velita wants to study nursing in Bissau and become a doctor. She would like to live in Lisbon, in Spain, America, Holland or France and then return to Cuntun to cure the diseases of the forest, and to look after her son Antonio who she had with a man from the capital, and to take care of her parents. She is seventeen years old.

Velita also likes the discotheque in Eiticoga, although she has to cross the river at night to get there; the river has two names, depending on where you come from. The women there ask the men to dance and the men feel protected because these young women are like their mothers and tell them what to do. Without the women the men wouldn't know how to dance. Velita de Amburucu, along with Julia, Luisa, Joaquina, Zenaira, Dulce, Enaida, Finoka, Ita and Virginia, swing their hips and sing.

They all like being women in this land of women, they like to organise things and give orders. They are between sixteen and twenty years old, and are strong and intelligent. Some are already mothers. But they all believe that they will never submit to men, who are weak by nature. They are unafraid of snakes, or of poisonous stingrays, or of the spirits of the ancestors, or of Nindo who is always there to protect them. Nindo who made the world in seven days, Nindo who gave them Orango Grande, in the River Geba Channel facing the coast of Guinea Bissau.